

5. Veta ako základná forma reči

5.1. Veta, výrok a súd

Nadväzujeme na to, čo sme povedali o vzťahu reči a myslenia. Človek myslí a svoje myšlienky aj vyslovuje. Existuje vnútorná jednota myslenia a reči. Naše pojmy formulujeme do slov. Naše súdy formulujeme do viet (výrokov). Na budúci školský rok sa budeme zaoberať úsudkami a ich formulovaním do dôkazov.

Základnému úkonu nášho myslenia – súdu – zodpovedá základná myšlienka našej reči a tou je veta (výrok). Každá veta má v sebe bohatstvo foriem aj obsahu. Vyjadrujeme v nej nielen myšlienky, ale aj pocity, hodnotenie, svoje vzťahy. Veta ako útvar má aj estetickú stránku, svoj zvuk a obraznú silu. Z tohto celého bohatstva reči si v logike budeme všímať len formálne zákony správnosti, teda či vety dávajú nejaký zmysel alebo nie. Logika sa zaoberá, akú stavbu musí byť veta, aby mala správny zmysel. Inak povedané; ako možno rozumne spájať slová do viet.

Logická veta je každá oznamovacia veta, ktorá niečo tvrdí alebo popiera. Iba takáto veta – výrok – sa považuje za primeraný znak súdu. Tvrdil to už Aristoteles. Teda v logike vylúčime všetky vety rozkazovacie, zvolacie, opytovacie a také oznamovacie, ktoré nič netvrdia alebo nič nedokazujú.

Logika a gramatika majú veľa spoločného. Predsa však; logika inak pristupuje k vetám už len v tom, že určité vety, ktoré gramatika pozná, logika nepozná (*Ideš do školy? Keby si bol kráľom! Aha! Nefajči! Lubomír Raší: Requiem*). Tieto vety, ktoré sme vylúčili, sa môžu stať predmetom logiky len vtedy, keby sme ich previedli na oznamovacie, ktoré niečo tvrdia alebo popierajú.

5.2. Členenie viet (výrokov)

O členení logických viet platia všetky pravidlá, ktoré sme si povedali o členení súdov:

- pravdivé a nepravdivé;
- analytické a syntetické;
- nutné, možné a nemožné;
- kladné a záporné;
- všeobecné, čiastkové a jednotlivostné;
- jednoduché a zložené;
- kategorické a hypotetické;
- konjunktívne (priradené), disjunktívne (rozlučujúce) a implikatívne (zahrňujúce);
- modálne (osobitne vyzdvihujú spôsob).

5.3. Základná štruktúra vety (výroku) v logike

Výrok, podobne ako súd v myslení, má v logike tri prvky: podmet, prísudok a sponu. Podmet a prísudok sú materiálou (látkou) výroku, spona niečo tvrdí alebo popiera.

Základná logická štruktúra vety je jednoduchšia ako gramatická. Gramatika pozná aj ďalšie vetné členy (predmet, prívlastok, príslovkové učenie, doplnok). V gramatike sa spona neberie samostatne, ale sa včleňuje do prísudku.

Možno vyzdvihnúť ešte aj iné rozdiely medzi logickou a gramatickou štruktúrou vety. Napr. niektoré jazyky vynechávajú sponu, pritom sa táto spona myslí (*ruština: Éto d'évočka. = Toto je dievča*). Iné jazyky jedným slovesným tvarom vyslovia celú logickú štruktúru (*slovenčina: Chodím. - je tam podmet, spona aj prísudok v jednom slove - logicky si rozložím: Ja som chodiaci*). Iné jazyky uprednostňujú zasa zložené tvary (*angličtina: I am going*).

Logika formuluje všetky výroky v prítomnom čase alebo presnejšie povedané: odhliada od časového určenia. Aj v tom sa líši od gramatiky, ktorá pozná čas minulý, prítomný a budúci, niektoré jazyky aj predbudúci, dávnominulý či priebehový čas. Aj v tomto ohľade je gramatika bohatšia.

5.4. Logické vzťahy medzi vetami (výrokmi)

Štyri druhy vzťahov medzi dvoma vetami:

V tejto časti sa budeme zaoberať vzťahmi medzi logickými vetami. Klasická (aristotelovská) logika rozoznáva štyri vzťahy: 1. Protiklad (opozícia); 2. Zhoda (ekvivalencia); 3. Rozličnosť (disparita); 4. Zámena (konverzia).

Vzťah protikladu je tam, kde jedna veta popiera druhú. Napr.: *Som beloch.* - *Nie som beloch.*

Zhoda viet znamená, že obidve majú rovnaký význam. Napr.: *Táto žena je nevinná.* - *Táto žena nemá hriech.*

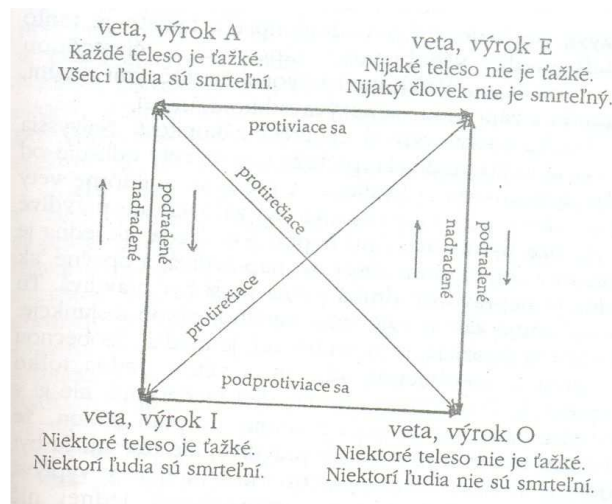
Rozličnosť je úplna odlišnosť - medzi takými vetami nie je žiaden vzťah. Napr.: *Strom kvitne.* - *Krava sa pasie.*

Pri konverzii ide o vety, ktoré sa zhodujú, iba postavenie ich členov je rozdielne a možno ich ľahko zameniť napr. definícia. Napr.: *Človek je rozumný živočích* - *Rozumný živočích je človek.* Alebo: *Človek nie je kameň* - *Kameň nie je človek.*

Logický štvorec:

Logika ešte rieši vzťah medzi vetami, ktoré majú ten istý podmet a ten istý prísudok, rozdiely sú však v kvantite a kvalite. Na znázornenie tohto vzťahu sa používa tzv. logický štvorec. *Vymyslel ho carhradský filozof Michael Sellos v 11. storočí.*

Logický štvorec má v ľavom hornom rohu hore všeobecne kladnú vetu (označujeme "A"). V pravom hornom rohu je všeobecná veta záporná ("E"). V ľavom dolnom rohu je veta čiastočne kladná ("I"). A napokon v pravom dolnom rohu štvorca je čiastočne záporná veta ("O"). Na tieto miesta si dosadíme príslušné vety.

Vzťah medzi všeobecne kladnou a všeobecne zápornou vetou je "protiviaci sa". Vzťah medzi všeobecne kladnou a čiastočne zápornou vetou sa volá "protirečenia". "Protirečiaci" vzťah je aj medzi všeobecnou vetou zápornou a čiastočne kladnou vetou. Vzťah medzi všeobecne kladnou a čiastočne kladnou vetou sa nazýva podradenosť (resp. nadradenosť). Takisto sa nazýva vzťah medzi všeobecne zápornou a čiastočne zápornou vetou. Vzťah medzi dvoma čiastočnými vetami - kladnou a zápornou - voláme "podprotiviaci sa".

Logika z týchto vzťahov usudzuje určité zákonitosti. Najvyššia opozícia je protirečenie, pretože sa vety odlišujú v kvalite aj kvantite. Tiež platí, ak jedna z viet je pravdivá, druhá musí byť nepravdivá a opačne. Tu sa uplatňuje logický zákon vylúčenia tretieho.

Pri protiviacich sa vetách je situácia iná. Jedna veta toľko popiera, koľko druhá tvrdí. Rozdiel nie je v rozsahu, iba v kvalite.

Podradená nadradená veta sa zasa odlišujú v množstve, kvalita je tá istá.

Do logického štvorca je možné umiestniť každú vetu. Ale pozor: s výrokmi a modálnymi súdmi treba postupovať veľmi opatrne. To je však už záležitosť odbornej logiky.

5.5. Význam správnej vetnej formulácie v komunikácii

Logika nie je samoučelná. V dejinách filozofie aj v dejinách literatúry vôbec badáme určité napätie medzi presnosťou vyjadrovania a bohatstvom reči (to poznáme napokon aj v hudbe). Ak sa niekto chce veľmi presne a

odborne vyjadrovať, stráca jeho reč na svojej estetickej hodnote. Jeho reč pôsobí chudobne. Ak však niekto chce hovoriť pekne, ak sa usiluje zachytiť poslucháča, stáva sa, že mu do bohato formovanej reči vkĺznu nepresnosti alebo nesúvislosti.

Toto napätie medzi strohou logikou a skutočnou rečou badáme v celých dejinách. V starom Grécku sa filozof Platón prikláňal ku kráse vo vyjadrovaní, kým jeho žiak Aristoteles k strohej logickej reči. Podobne reč Augustína Aurélia bola kvetnatá, kým vety Tomáša Akvinského sú jednoduché s cieľom, aby mali jasný a jednoznačný význam.

Riešenie pre nás je kdesi v strede. Musíme sa usilovať o logickú presnosť, jasnosť reči; a na druhej strane o prirodzenú plnosť a krásu vyjadrovania. Logiku z reči nemožno vylúčiť. Rovnako však reč nemožno redukovať na logiku. Dnes to síce robia tzv. formalizované jazyky, ale to je čisto technická záležitosť.

Prakticky to pre človeka znamená: ak mám niečo povedať, treba si premyslieť čo a ako to povedať. Znamená to stáť si za tým, čo som povedal a povedať to tak, aby som zachytil poslucháča. Pritom treba uplatniť všetky tie skutočnosti, ktoré sme spomínali pri verbálnej aj neverbálnej komunikácii (reč hovorená, písaná, posunková).

5.6. Opakovanie tematického celku

Skúšanie tematického celku a celoročné opakovanie